

Ur museisamlingarna

Foto: Bernt Pettersson

Har vi Sveriges äldsta symaskin?

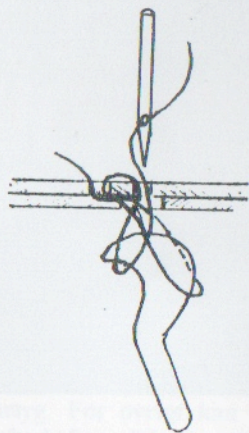
-Ja i varje fall en av de allra äldsta typerna som har industritillverkats.

Tyvärr finns inget fabrikmärke att hitta. Tillverkningstiden borde ligga vid 1830- 1840-talen. Maskinen är av den tidiga typ som sydde med endast en tråd och åstadkom en så kallad kedjesöm.

Eftersom undertråd på spole eller skyttel var en senare uppfinning, fick maskinen arbeta med endast övertråd från trådrullen. När balanshjulet vevades, fanns det under plattan en hake som fångade upp tråden och bildade en ögla som drogs igenom och bildade ett stygn på sömnaden

Kraftöverföringen från balanshjulet är synkroniserad, så att när nålen med tråden kommer i ett visst läge fångas den upp av haken. -se bilden.

Maskinen väger tre kilo och är från balanshjul till pressarfot 23 cm, från bottenplatta till bågkrön 17 cm och utförd i gjutjärn och mässing.

Mary Håkansson

S:t Olof

Medlemsblad för hembygdsföreningen

Årg 5 Nr 4 1995

S:t Olofs Gille i Torshälla

Frikyrkor i Torshälla

Lilla gatan i Torshälla är på många sätt särpräglad. Där var förr i tiden ett rikt pulserande liv. Detta gällde inte minst folkrörelserna. Vid samma gata fanns inte mindre än tre lokaler för sådana rörelser, nämligen Baptistkyrkan, Missionskyrkan samt nykterhetslogen IOGT-NTO. I detta nummer ska vi särskilt uppmärksamma de båda frikyrkorna och dessas tillkomsthistoria. Logen är som bekant fortfarande verksam. På bilden häröver ser vi en interiör från Missionskyrkan. Den är tagen den 17 mars 1988, strax innan man beslutade att sälja kyrkan. Personerna som står på podiet är fr v Martin Lönnberg, Elsie Ernstson och Steve Gräsberg.

Åldermannen har ordet

Ingen höst är den andra lik. I år ser det ut som om vi skulle få en lång och vacker höst. Under en resa som jag företog genom Mälardalen några vackra dagar i början av oktober hade träden ännu inte nått sin fullaste prakt. Björkarna var mer gröna än gula, asparna tycktes tveksamma och lönnarna var benägna att hålla oss på sträckbänken ännu en tid. Några enstaka träd hade vågat skifta färg och lät oss ana intensiteten i den färgprakt som väntade oss.

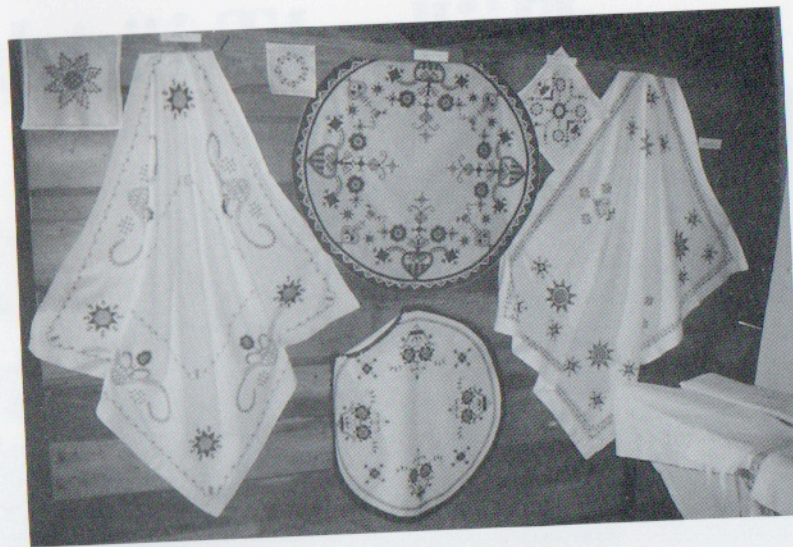
Som ni troligen lade märke till skilde sig föregående nummer av S:t Olof väsentligt från tidigare nummer. Så saknades till exempel Åldermannens sida liksom alla mindre artiklar. Det var vårt första temanummer och vi räknar med att det ska återkomma en gång om året. Artiklarna byggde på en dokumentation, som gjordes i våras. Det är viktigt att dokumentera det som ligger nära i tiden medan det ännu finns människor kvar, som varit med om att bygga upp samhällets olika instanser och kan vara våra ögonvittnen. Jag är speciellt tacksam över Sven Anderssons redogörelse över tillkomsten av Nämndhuset. Av flera skäl tog vi med endast tre av fem avsnitt som finns med i det ursprungliga häftet. Tore Hellbergs två utmärkta artiklar om Rådhusen och Borgmästarna i Torshälla får anstå.

Gillet har fått mottaga en förnämlig gåva av Ralph Rilton sr, nämligen Jan Brandts teckningar till Bertha Gisslandis bok om Torshälla. Vi hoppas kunna göra en utställning av dessa i vår när vi är inbokade på Kvarnen i samband med årsmötet.

Under besöket hos familjen Rilton kom ett förslag upp att Gillet någon gång skulle skriva om de frikyrkolokaler som inramar Lilla gatan. Tanken låg nära till hands eftersom familjen Rilton äger den ena av dem och då och då möter människor som stått i nära förbindelse med antingen Missionskyrkan eller Baptistkyrkan. Det känns roligt när någon kommer med förslag i den här riktningen och vi hoppas flera medlemmar ska höra av sig. Resultatet av detta önskemål återfinns på mittuppslaget.

Ett annat arbete som vi kanske återkommer till vid senare tillfälle är den studiecirkel kring namn i Torshälla och på Nyby som en grupp inom Gillet ägnat sig åt under våren och sommaren och som resulterat i ett litet häfte under namnet: *Torshälla stad och Nyby Bruk. Studier kring namn.*

Margaretha Lindén

Några av de utställda broderierna

Foto: Bernt Pettersson

Sommarminnen

Nu när höstvindarna viner utanför knuten känns det skönt att för en stund i tankarna förflytta sig tillbaka till den rekordvarma sommaren som gick. Även på Bergströmska gården blev det en rekordssommar när det gäller antalet besökare. Fler och fler människor, såväl torshällabor som besökare utifrån, har hittat till oss, antingen för att besöka hantverksdagarna, något arrangemang eller titta på muséet. Det är bra att vi har kunnat ha muséet öppet alla dagar under sommaren.

Traditionsenligt invigdes hantverksdagarna av synskade borstbindaren Sven Jäder, som annars träffas på Vallby Friluftsmuseum i Västerås.

Speciellt uppskattad var utställningen av gamla broderier i vitt, rött och blått. Många igenkännande utrop hördes bland besökarna.

Programmen har Hembygdsföreningen S:t Olofs Gille genomfört i samarbete med församlingen, kommundelsnämnden och

Studieförbundet Vuxenskolan. Exempel på samarrangemang är midsommardagens högmässa i folkton med efterföljande sommarfest på Bergströmska gården, sommarmusiken i kyrkan på torsdags- eftermiddagarna med kaffe på gården, stadsvandringarna, 6-junifestligheterna och Valborgsmässöfirandet. Stora gemensamma festligheter på Hembygdsårdarnas dag avslutade sommarsången.

Många turistbussar har också besökt oss. Då har vi fått möjlighet att visa även andra sevärdheter i Torshälla.

Vi i styrelsen vill rikta ett varmt tack till alla som på olika sätt hjälpt oss att kunna genomföra aktiviteterna. Utan era insatser hade detta inte gått.

Även under vinterhalvåret ordnas program som vi hälsar er välkomna till. De kommer att annonseras i Torshälla runt.

Marianne Farving

Frikyrkorörelsernas gata i Torshälla

Missionskyrkan fotograferad någon gång på 1980-talet.

Lilla gatan i Torshälla domineras i var sin ända av ett par särpräglade och ganska monomentala byggnader. I södra delen hittar man f d Missionskyrkan och norr om Rådhusstorget f d Baptistkyrkan. Äldst av de båda är Missionskyrkan, som invigdes 1888, medan Baptistkyrkan stod klar 1891.

Allra först måste emellertid nämnas att de medlemmar som hade sitt hemvist i Missionskyrkan redan år 1864 hade bildat en kristen sammanslutning, som fick namnet Tumbo Missionsförening, och som hade sina rötter i Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Föreningen skulle förutom Tumbo och Råby-Rekarne socknar även omfatta Torshälla stad och socken. Dess förste ordförande blev inspektör Erik Thermaenius på Gunnarskäls gård, och en bror till honom, civilingenjör Edvard Thermaenius, spelade också en framträdande roll i föreningens historia. De var söner till industrimannen Johan Thermaenius med tröskverkstillverkning som specialité.

I Torshälla höll man sina sammankomster i "Engströms" smedja, men snart nog var man inställd på att skaffa sig en bättre lokal. År 1866 presenterade Edvard ritningar till ett bönhus som skulle uppföras på en inköpt plats på Folkesta gårds ägor.

Bygget kom emellertid aldrig till stånd, troligen för att de båda driftiga bröderna 1868 avflyttade från orten.

Efterhand kom föreningens arbete att mer och mer koncentreras till Torshälla, och sedan man 1885 anslutit sig till Svenska Missionsförbundet (bildat 1878) ändrades namnet till Torshälla missionsförsamling.

Lokalfrågan var emellertid mycket brännande. Under ett par år fick man disponera några rum på andra botten i f d apoteket, alltså det stora huset snett emot kvamen. I folkhumorn fick det namnet "Himmelriket" i motsats till krogen mitt emot som kallades "Lilla helvetet" ("Lill Jans krog"). År 1886 inköptes emellertid gården nr 60 vid Lilla gatan av grosshandlare E Hellstedt. Där uppfördes alltså den gedigna

Baptistkyrkan är till sin exteriör helt bevarad som då den en gång byggdes.

kyrka, som sedan i hundra år kom att bli hemvist för församlingen, innan den 1977 uppgick i Eskilstuna missionsförsamling. Den användes emellertid som gudstjänstlokal av Torshälla missionskrets ända fram till 1988 då den såldes.

Sedan några år tillbaka är nu kyrkan omvandlad till privatbostad men med en helt bevarad yttre fasad.

Torshälla baptistförsamling bildades 1881 av ett 20-tal medlemmar ur Eskilstuna baptistförsamling som flyttat till Torshälla och som önskade få en egen församling där. Dess förste föreståndare blev Olof Larsson, som också var föreståndare för Eskilstuna baptistförsamling. Sammankomsten varvid församlingen kom till ägde rum i en lägenhet i gården 25 vid Rådhusstorget, där bl a också Rapps café var inrymt.

Av intresse är också att baptisterna faktiskt delade "Himmelriket" med missionsförsamlingen under några år. År 1884 hyrde man emellertid en rymligare lokal i gården nr 103.

Samtidigt bildades en förening med namnet "Frid och enighet", som enligt protokoller skulle "verka för sanning och lagbunden frihet". Av allt att döma var dock syftet att söka bygga en permanent lokal åt baptisterna.

Sedan stadsvaktmästare A Petterson den 14 november 1890 skänkt en tomt, nr 88, "till evärdelig ego" åt denna förening kunde man börja realisera planerna på en samlingslokal.

På den skänkta tomten uppfördes alltså en kyrka, eller "Betaniakapellet" som det kallades. Invigningen ägde rum den 10 maj 1891. Kyrkan har i princip stått helt oförändrad, i varje fall till det yttre sedan dess.

Den var i bruk ända till 1980 då den såldes. Då hade församlingen redan sex år tidigare upplöst och gått upp i Eskilstuna första baptistförsamling.

Sedan 1985 äger Ralph I Rilton fastigheten och han har på ett smakfullt sätt omvandlat den gamla baptistkyrkan till ett konstens tempel.

Text och foto: OLLE LORIN

Yngve Malmquist förevisar sin verkstadslokal med andra påbörjade modellbyggen.

Torshällajakten S:t Jacobus åter i hemmahamn

Nu är hon äntligen här-avsevärd tid har förflutit sedan föreningen beställde sin fartygsmodell av S:t Jacobus. Men sedan c:a en månad är hon nu införlivad med hembygdsföreningens lokalhistoriska samlingar.

I mitten på oktober reste en styrelsemedlem till konstruktören Yngve Malmquists hem i Lyckeby, Blekinge, och hämtade hem S:t Jacobus till den nya hemorten.

För nytillkomna medlemmar och andra intresserade vill jag kort återberätta fartygets tillkomst. För c:a 7 år sedan kontaktade jag Yngve Malmquist, som då levde i Huskvarna, för att höra om han, på uppdrag av Gisslandifonden kunde utföra uppgifter om två olika jakter hemmahörande i Torshälla under slutet av 1700-talet respektive tidigt 1800-tal, göra ritningar av dem. När ritningarna kom uppstod därför intresse att tillverka skalenliga modell-

er av jakterna. Den större modellen beställdes av Gisslandifonden, som senare donerade den till Torshälla församling, där den nu förskönar entrén till församlingshemmet. Den andra modellen, den mindre beställdes till hembygdsgården.

Under mina forskningar om sjöfarten i Torshälla påträffade jag uppgifter om den sjöfarande handelsläkten Stähle. Det visade sig då att handelsman Stähle är den första kända ägaren av Bergströmska gården. Till yttermera visso är hans son Anders Petter Stähle inte bara älderman för skepparskräeti staden utan även skeppare på familjens jakt S:t Jacobus. Det finns m.a.o en intim förbindelse mellan gårdens historia och dess nya inventarie. S:t Jacobus kom att tillhöra Torshällas fartygsflotta från 1780-talet till 1850-talet. En lång tjänstetid, men inte alls ovanlig för den tidens fartyg. För övrigt kan nog Johan

Fischerströms berättelse 1785 om en sjöfärd med en torshällajak från Stockholm till Torshälla identifieras med S:t Jacobus.

I likhet med den föregående modellen av S:t Brita är S:t Jacobus byggd i skala 1:40. Till den förra hade vi mer utförliga beskrivningar än till S:t Jacobus. Det är mao avsevärt mer forskningsarbete nedlagt på denna modell. Vid flera tillfällen under arbetets gång har omvärderingar av jaktens utseende måst göras. Samma noggrannhet och omsorg i detaljerna som för S:t Brita utmärker dock även denna modell. Yngve Malmquist uppskattar att han lagt ned c:a 10 000 timmar på modellen och dess utformning. De källupplysningar han fick från beställaren utgjordes av de avbildningar som finns med på torshällakartan från 1783, Johan Fischerströms reseberättelse från 1785 och den stiliserade avbildningen av en torshällajak på skepparskräets skrålåda i Nordiska Museets samlingar. I sanning ett ganska magert källmaterial. Hans prestation kan därför inte nog lovprisas.

Leif Persson

Yngve Malmquist överlämnar modellen av S:t Jacobus

Hembygdsföreningen S:t Olofs Gille Torshälla

Styrelse:

Margareta Lindén, älderman tel: 35 68 83
Erland Nilsson, v. älderman tel: 35 76 54
Eric Enlund, gärdesman, tel: 35 55 75
Stig M. Olsson, syssloman, tel: 35 56 67
Marianne Farving, skrivare tel: 35 64 63
Leif Persson, övr. ledamot tel: 35 55 41
Östen Belin, övr. ledamot tel: 35 87 03

Suppleanter:

Ingrid Pettersson, tel: 35 65 43
Siv Almgren - Andergrim tel: 35 84 15
Ewa Jönsson, tel: 35 70 37

Museiansvarig:

Mary Håkansson, tel: 35 61 34

Redaktionskommitté:

Marianne Farving, Leif Persson

Medlemsavgift: 50 kr för enskild och
75 kr för familj. Postgiro: 26 81 47 - 6

Bergströmska gården- hembygdsgården
Lilla gatan 12, tel: 016 / 35 50 76
Museet öppet torsdagar maj - september kl. 14 - 16. Övrig tid visning för grupper efter beställning per telefon: 35 61 34 eller 35 68 83.

Torstryck, Torshälla 1995